

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING NUTQIY SAVODXONLIK
KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Juraeva N. Sh.

*Pedagogue of Tashkent State Pedagogical University named after
Nizami and Tashkent International University of Education.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tili darslarining sifat va samaradorligini oshirishda nutqiy kompetensiyaning ahamiyati tahlil qilinadi. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, ularning fikrlarini aniq, izchil va mantiqiy ifoda eta olish ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, maqolada kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: ona tili ta'limi, nutqiy kompetensiya, kommunikativ yondashuv, interfaol metodlar, pedagogik samaradorlik

Аннотация: В данной статье анализируется значение речевых компетенций в повышении качества и эффективности уроков родного языка. Развитие устной и письменной речи учащихся, формирование навыков четкого, последовательного и логичного выражения мыслей являются важными задачами. Кроме того, в статье рассматриваются рекомендации по использованию коммуникативного подхода, интерактивных методов и современных педагогических технологий.

Ключевые слова: обучение родному языку, речевая компетенция, коммуникативный подход, интерактивные методы, педагогическая эффективность.

Abstract: This article examines the importance of speech competencies in enhancing the quality and effectiveness of native language lessons. Developing students' oral and written speech, as well as their ability to express thoughts clearly, coherently, and logically, is a key objective. The article also provides recommendations on the use of communicative approaches, interactive methods, and modern pedagogical technologies.

Key words: native language education, speech competence, communicative approach, interactive methods, pedagogical effectiveness

Ona tili darslarining sifat va samaradorligini oshirishda nutqiy kompetensiyalarning o'ziga xos o'rni muhim sanaladi. Mavzuga doir mashqlar topshirig'ini mustaqil bajarish, mashq tarkibida gaplardan va matnlar mazmunidan to'g'ri xulosa chiqarish, tinglab tushunish orqali matndan anglashiladigan asl g'oya mazmunini qayta hikoya qilish va adabiy til me'yorlariga asoslanib so'zlab berish hamda yozish, o'z nutqini og'zaki va yozma shaklda erkin ifodalashi zaruriydir.

Zero, "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va

jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz”²⁵, -deb e’tirof qilinishi nutq o‘stirish metodikasi oldiga ta’lim jarayonining subyektlarini jahon yoshlari bilan raqobatlasha oladigan, turli informatsiyalarni tinglab tushunadigan, ma’lum fikrini ma’noli ifodalab, aniq, sermazmun so‘zlab yetkazadigan va diqqat bilan o‘qish qobiliyatlariga ega bo‘lgan hamda yozish jarayonida orfografik qoidalarga amal qiladigan, turli ma’lumot va axborotlarni o‘qib kerakli xulosani chiqaradigan, o‘z pozitsiyasiga ega bo‘lgan kuchli raqobatbardosh bilim egalari qilib tarbiyalashdek dolzarb va muhim vazifani qo‘yadi.

Shuningdek, B.To‘xlijev, M.Shamsiyeva, T.Ziyodovalarning “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” qo‘llanmasida: “Ona tili mashg‘ulotlari nutq san’atini egallash va undan samarali foydalanish bilim, ko‘nikma va malakalarni tarbiyalaydi. Shu jarayonda nutqiy madaniyat shakllanadi. Nutq madaniyati yoshlarga kundalik oddiy salomlashishidan kimga?, nimaga?, qachon?, qaerda?, qanday? so‘zlashgacha bo‘lgan muomala-muloqot sirlarini o‘rgatadi; sharqona odob-andisha, go‘zal qiroat san’ati qonuniyatlarini anglab borishda ham katta ahamiyat kasb etadi”²⁶, - deyiladi. Shunisi ayonki, ona tili darslarida eng asosiy vazifa – bu o‘quvchilarning nutq madaniyatini, nutqiy ko‘nikmalarini, mustaqil, ijodiy, mantiqiy fikrlashini o‘stirish va turli nutqiy vaziyatlarlarda purma’no, o‘rinli so‘zlar ishlatib kommunikatsiyadagi ishtirok etishini rivojlantirishdir.

Professor Sh.Yusupovaning ta’kidlashicha, ona tili darslarida o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini o‘stirish bo‘yicha “Sharhlash usuli”ni qo‘llashdan turli maqsadlar ko‘zlanishi nazarda tutiladi.

1.Sharhlash ona tili bo‘yicha o‘tilgan nazariy ma’lumotlarni idrok qilishga yordam beradi.

2.Sharhlash nazariy ma’lumotlarni amaliyotda qo‘llashni bildiradi. 3.Og‘zaki nutqni o‘stirishga yordam beradi.

4.Orfoepik va orfografik normalar munosabatlarini muvofiqlashtiradi.

5.Butun dars jarayonida o‘quvchilarda nazariy ma’lumotlar ta’kidlanadi”²⁷.

Metodist olimi to‘g‘ri qayd etganidek, ona tili darslarida o‘quvchilar nazariy ma’lumotlarni sharhlashi natijasida to‘g‘ri so‘zlash, nutq texnikasiga muvofiq talaffuz qilish va adabiy til me’yorlariga amal qilib to‘g‘ri yozishdagi ko‘nikma va malakalari, dars davomida o‘rgangan bilimlarining amaliyotga tatbiq etish darajasi sinovdan o‘tadi.

Metodist olimi to‘g‘ri qayd etganidek, ona tili darslarida o‘quvchilar nazariy ma’lumotlarni sharhlashi natijasida to‘g‘ri so‘zlash, nutq texnikasiga muvofiq talaffuz qilish va adabiy til me’yorlariga amal qilib to‘g‘ri yozishdagi ko‘nikma va malakalari, dars davomida o‘rgangan bilimlarining amaliyotga tatbiq etish darajasi sinovdan o‘tadi.

²⁵ Мирзиёев Ш. М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: Ўзбекистон.2016. – 14 б.

²⁶ Юсупова Ш. Она тили таълими самарадорлигини ошириш ва илғор педагогик технологияларни жорий этиш. Пед. Фан. Ном-ди дисс.- Тошкент:ТПДИ, 1998. -137 б.

²⁷ Юсупова Ш.Ж. Хозирги узбек адабий тили дарсларида ўқувчилар тафаккурини ўстиришнинг илмий-методик асослари: Пед. Фан доктори ...Дисс.- Тошкент: ТДПИ, 2005.-123 б 56-б.

G'.Hamrayevning “Umumiy oʻrta taʼlim tizimida fonetika doir oʻquv materiallarining metodik taʼminotini takomillashtirish” mavzusidagi ilmiy tadqiqot ishida “Agar darsni tashkil etish, xususan, ona tili darslarida fonetika, orfoepiya, orfografiya mavzularini oʻqitish oʻqituvchining ixtiyoriga toʻliq topshirib qoʻyilsa, oʻquvchilarning adabiy talaffuz hamda imloga oid koʻnikmasi bir xil boʻlmasligi muqarrar. Talaffuz va imlo qoidalari esa bir xillikni taqozo etadi. Shu maʼnoda oʻquvchilarda nutqiy savodxonlik kompetensiyani rivojlantirishni avtomatlashtirish masalasi juda dolzarb boʻlib qoladi”²⁸ deyiladi. Ona tili darslarida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish asosan ona tili oʻqituvchisining darsni yuqori saviyada tashkil etishi bilan bogʻliq. Nutqiy savodxonlik kompetensiyalar: tinglab tushunish, eshitish, oʻqish, yozish deyarli har bir ona tili darsida rivojlantirilib boriladi. Ona tili oʻqitishda oʻqituvchining eng asosiy vazifalaridan biri, oʻquvchilardagi hosil boʻlgan nutqiy koʻnikmalarlarning rivojlanish koʻrsatkichini nazorat qilish va shu bilan bir qatorda oʻquvchilarda nutqiy kompetensiyalarning oʻsish darajalarining “oqsayotganini” aniqlash, interaktiv metodlardan foydalanish va bu borada ularning yoʻl qoʻygan xato va kamchiliklari ustida muntazam ishlab bu kemptik oʻrinlarni oʻz vaqtida tuzatishdir. Oʻquvchilarga soʻzlarning imlosi boʻyicha imlo lugʻat bilan ishlashni, koʻchirib yozish mashqlarini bajarishda oʻrganib, eslab qolishni uqtirish, soʻzlarning maʼnoviy strukturasida izohli lugʻatlar bilan ishlash, omonim va sinonim lugʻatlar bilan ishlashni oʻrgatishdir.

Buning uchun u darsning yakunlovchi qismida vaqt ajratsa, oʻqish va yozish mashqlariga alohida urgʻu bersa, nutqiy kompetensiyalar takomillashadi. Albatta, bu jarayon oʻqituvchidan birgina darslik bilan chegaralanib qolmasdan izlanishni, qoʻshimcha ilmiy adabiyotlar bilan ishlashni, zamonaviy va ilgʻor metodlardan foydalanishni talab qiladi. M.Mahmudovning fikricha, “yoshlarning fikrlashi, tafakkurini oʻstirish, xotirasi va qobiliyatlarini taraqqiy ettirish” oʻqitishning jamiyat rivojida bajarilishi lozim boʻlgan muhim vazifalardan biri sanalishi eʼtirof etiladi. Yoshlarning keng doirada fikrlashini, tafakkurini oʻstirish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, ayniqsa, jamiyatda tub burilishlar, oʻzgarishlar hosil qilishda muhim ahamiyatga ega.

Oʻquvchilarning nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda oʻqituvchining darsga jiddiy yondashishi zarur ekanligi Sh.Sariyevning tadqiqot ishida yoritilgan. Oʻqituvchining oʻqish namunasiga koʻra oʻquvchilar toʻgʻri, ifodali oʻqishni oʻrganadi. Darsda matnni oʻqib berish uchun oʻqituvchi puxta tayyorgarlik koʻrishi, mazmunni chuqurroq anglashga intilishi, matnning ayrim oʻrinlari qanday oʻqilishi lozimligini belgilab olishi lozim. Oʻqituvchi ayrim tovush, boʻgʻin, soʻzlarni qanday oʻqish kerakligini izohlagach, oʻquvchilar matnni navbat bilan oʻqishadi. Oʻqituvchi ularni kuzatib, toʻgʻrilab boradi. Oʻqituvchi soʻzni risoladagidek oʻqishni, soʻzlarni oʻqish vaqtida intonatsiya va urgʻuga eʼtibor berishni, jumalarning tarkibidagi leksik birliklar tiniq, ravon talaffuz qilishni oʻrgatsa, oʻquvchilarning oʻqish texnikasini egallash faoliyati aktiv holatga oʻzgaradi. Oʻqish

²⁸Хамраев Ғ.Ҳ. Умумий ўрта таълим тизимида фонетикага доир ўқув материалларининг методик таъминотини такомиллаштириш: пед. фан. док. (PhD) дисс. – Самарқанд: 2019. – 56 б.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

texnikasini egallashda takror o'qish samara beruvchi nutqiy faoliyatdir. Bir marta o'qilgan matn o'quvchida yetarlicha tushuncha va bilim hosil qilmasligi mumkin. O'qish faoliyatining qiziqarli tashkil qilinishi ularning chuqur bilim egallashga yo'naltiradi. Muntazam kitob o'qish, ilmiy, badiiy adabiyotlarni mutolaa qilish muayyan motivlarni o'zida tarkib toptiradi.

Binobarin, o'quvchilarning nutqiy savodxonlik kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqorida bildirilgan fikrlardan kelib chiqib quyidagi omillarni keltirish mumkin:

- o'quv dasturida berilgan mavzular bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish;
- o'quvchilarning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish;
- mashq va topshiriqlarni bajartirish orqali nazariy bilimlarini mustahkamlash va nutqini o'stirish;
- ona tili darsligida berilgan matn va lug'at ustida ishlashni muntazam olib borish;
- ona tili mashg'ulotlarida ilg'or texnologiyalar va zamonaviy metodlar asosida bog'lanishli matn tuzish va yozish malakalariga e'tibor qaratish;
- ilmiy qarashlarga va badiiy ifodalarni izohlab, ularga subyektiv munosabat bildirish va mantiqiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pedagogika Ensiklopediya (1 jild). O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. –T.: 2015. - 321 b.
2. Аверин, В. А. Психология детей и подростков [Текст]: учебн. пособие изд. 2-е перераб. и доп / В. А. Аверин. - М.: 2001. – 230 с.
3. Аксарина, Н. М. Воспитание детей раннего возраста [Текст] / Н. М. Аксарина. - М.: 2012. – 232 с.
4. Бельтюков, В. И. Об усвоении детьми звуков речи [Текст] / В. И. Бельтюков. - М.: Изд – во АПН РФ, 2002. – 132 с.